

Text k diplomovému semináru

Klára Kačurová

Predmetom mojej diplomovej práce je skúmanie teatrality v politickom prostredí s detailným preskúmaním jednej osoby, Zuzany Čaputovej. Príde mi zaujímavé podrobnejšie rozobrať jej verejné pôsobenie pred zvolením, v čase kampane, ale aj po jej nástupe do funkcie. Zároveň sa jedná o osobu, ktorá často vykračovala aj mimo bežné pôsobenie prezidenta, konkrétne napríklad stretávanie sa s občanmi na festivaloch či výrazné príhovory pri tragických udalostiach, ktoré stihli krajinu za čas jej pôsobenia stretnúť. Jedná sa o političku, ktorá nekričí, nie je vulgárna a nepotrebuje vždy, všade a nutne pútať pozornosť, preto by sa dalo s miernou nadsázkou povedať, že sa jedná o protipól k väčšino vo ukričaným a vulgárnym verejne činným osobám, laik by mohol povedať, že ide o protipól k teatralnej väčšine súčasnej politickej scény na Slovensku.

Momentálne som v bode práce, kedy si načítavam potrebnú literatúru týkajúcu sa danej témy, keďže táto práca nevychádza z môjho predošlého skúmania, rozhodla som sa ísť do pre mňa nových, nie úplne preskúmaných zákutí odboru. Preto by som rada na nasledujúcich stránkach predstavila, či zhrnula literatúru s ktorou som sa zatiaľ stretla, zaujala ma a mám pocit, že by bola prínosná. V tomto bode sa ešte nejedná o ucelené predstavenie odborných prác s ktorými hodlám pri samotnom písaní pracovať. Je očakávané, že sa ich počet bude výrazne rozširovať, či pri hlbšom bádani niektoré stratia svoje momentálne popredné miesto.

Textom, ktorý ma priviedol k téme, bolo *Obamovo telo* napísané Matthiasom Warstatom, kde sa bližšie pozerá práve na perforamtivitu jeho tela a rétoriky. Podrobnejšie tam opisuje jednotlivé gestá a zároveň následné ich vnímanie vnímateľom. Dôraz je kladený na sebaaprezenačné stratégie ako kľúč pôsobenia vo verejnom priestore, v jeho prípade ako nástroj, ktorý mu pomohol vyhrať voľby.

Kto, čo, kde a ako k teatralite

V prvom rade je potrebné sa zamerať na samotný termín teatralita, ktorý nie je tak jednoducho ohraničený. Jedným z textov, kde sa o ňom niečo dozvedáme z viacerých uhlov pohľadu je od

Martiny Musilovej *Teatralita verejných udalostí – uvedenie do problematiky*. Text samotný vznikol na základe výskumu verejných udalostí, ktorý prebiehal od roku 2010 na Katedre divadelných štúdií na Filozofickej fakulte Masarykovej univerzity. Jednalo sa o terenné výskumy, ktoré boli zamerané na verejné udalosti v konkrétnom čase a priestore. Štúdia sa zaoberá práve upresnením pojmov ako je *teatralita* a *performance*. „Česká teatrologie se ve výkladu pojmu teatralita opírá nejčastěji o definici berlínských teatrologu Joachima Fiebacha (Humboldtova univerzita) a Eriky Fischer-Lichte (Svobodná univerzita). Ti se snaží redefinovat pole teatrologie, aniž by popřeli oblast věnovanou specificky divadelním projevům, čili oblast chápanou výsostně esteticky, a pracují proto s rozšířeným pojetím divadla jako „kulturního modelu“ a pojem „divadelnost“, resp. „teatralita“. V českém prostředí můžeme nalézt obdobná východiska již v pracích Petra Bogatyreva z 30. a 40. let minulého století.“¹ V zjednodušenej podstate Bogatyrev poukazuje na fakt, že estetická funkcia v divadelných prejavoch nemusí byť za každých okolností dominantnou, estetická a mimoestetická funkcia sa vo svojich postaveniach môžu vzájomne predbiehať a meniť svoje pozície. Toto chápanie sa dá jednoducho aplikovať k prevráteniu tejto perspektívy, ktorá môže vyznievať divadelno-centricky, kde tieto estetické funkcie môžeme sledovať v mimodivadelných udalostiach. Bogatyrev takto skúmal procesy, ktoré ovplyvňujú samotný divadelný svet a naopak, teda teatralizáciu mimodivadelného sveta.

Ak sa však vrátíme k samotnému pojmu teatralita v nemeckom prostredí zistíme, že jeho iniciátorom bol Joachim Fiebach, ktorý s ním pracoval od konca 70.rokov. O necelých 20 rokov na to v skúmaní pokračovala Erika Fischer-Lichte, kde nastal pokus o ukotvenie pojmov divadelnosť/teatralita. Poukazuje na dva rozličné významy pojmu kedy „první z nich vymedzuje divadelnost v tradičním pojetí, pomocí něhož se teatrologii daří definovat své specifika, tedy oblast jež zkoumá divadelní dílo z hlediska estetiky,“² v jednoduchosti sa vlastne zaoberá divadelným dielom ako umeleckou formou: „označuje tedy specifickou organizaci tělesných pohybů, hlasů, zvuků, tónů, světla, barvy, rytmu atd., s níž pracuje určitá inscenace.“³ Druhý výklad pojmu poukazuje na jeho možné rozšírenie aj mimo umelecký okruh. Teatralita sa v tomto prípade zaoberá prejavmi, ktoré sú taktiež v záujme antropológie, sociológie, kultúrnych

---

¹ Ke kultrní teatrologii str.10

² Tiež tam, str. 11

³ FISCHER-LICHTE, Erika. Divadelnost/teatralita a inscenace., str 132

vied. V tomto prípade je teatralita chápaná ako „pred-estetický inštinkt“ človeka, jedná sa o všeobecný kultúrnotvorný princíp. V tomto výklade má však prsty Nikolaje Nikolajevič Javrejnov, ktorý sa vo svojich publikáciách zaoberá teatralitou v jej širšom, mimoestetickom kultúrnom pojatí, napríklad cirkevné, či šamanské rituály. Jeho pohľad vychádza z tvrdenia, že človeku je vrodenný estetický inštinkt, schopnosť vytvárať scénické postavy, „divadelnosť“. Mierna rozdielnosť výkladov termínu je spôsobená jeho šírkou, každý teoretik sa ním zaoberá v rámci svojho výskumu. Joachim Fiebach vo svojom texte *Zamyšlení nad teatralitou* vymedzuje termín nasledovne: „každá snaha o koncept “teatrality“ by měla být založena na strukturálních “principech“ inscenování divadla specifických pro dané kulturní prostředí... Divadlo je druh společenské komunikace, jehož zvláštností je za prvé ostentativní předvádění audiovizuálních forem pohybu... Za druhé platí, že ostentativní prezentaci forem pohybu prostřednictvím vzájemné tělesné interakce jakožto prostředku komunikace... je – v každém případě alespoň potenciálně – inherentní symbolické jednání.“⁴ Zdôrazňuje, že sa nejedná o pojem spojený výsostne s divadelným umením, ale ide o koncept spojený s akýmkoľvek typom spoločensky komunikatívneho, umelo vytvoreného pohybu, reprezentácie, v podstate sa jedná o všetky spoločenské činnosti, ktoré sú nejakým spôsobom divadelne štruktúrované. Kľúčovým je pre Joachima Fiebacha symbolické jednanie, čo je technika s teatrálnou štruktúrou. Tak, ako každý pojem, aj tento je vystavený svojim limitom. V tomto prípade sa s ním však pracuje v niekoľkých vedných odvetviach, čo ponúka limity, no zároveň otvára dvere k interdisciplinarite. Mimo jeho využívanie v odbornej praxi sa však termín stretáva aj s pejoratívnym využívaním, ktoré sa objavuje v neakademickej sfére aby sme sa vrátili k mojej téme, je obľúbeným aj v expresívnom v politickom slovníku.

Jednanie, hranie, jedinec a jeho pôsobenie

Ak sa zaoberáme teatralitou vo verejnom priestore, ktorá je zameraná na pôsobenie určitej osoby, jej jednanie a vystupovanie, nezaobídeme sa bez vysvetlenia, ako tieto jednotlivé aspekty pôsobia na ľudí okolo, v zjednodušene povedané na “obecenstvo“. Jedným zo základných textov, ktorý sa pozerá ako sa človek prezentuje v spoločnosti, je *Všichni hrajeme divadlo*, čo je

---

⁴ FIEBACH, Joachim. 2005. *Zamyšlení nad teatralitou*. str65

sociologický vhlád Ervina Goffmana, ktorý pracuje s konceptom divadelnosti a nie sú mu cudzie ani dramaturgické postupy. Na konkrétnych príkladoch poukazuje ako funguje sebareprezentácia v každodennom živote, aké sú k nej možné prístupy, no zároveň dopady na okolie. Rozoberá jednotlivé aspekty, ako je využívanie priestoru, rekvizít, ale aj ako sa jedinec dokáže adaptovať na rôzne situácie a podľa nich upraviť svoje správanie a pôsobenie. Taktiež sa zaoberá tým, ako jedinec vytvára svoju identitu, resp. ako sa predstavuje ostatným.

To ako jedinec pôsobí Goffman rozdeľuje do dvoch kategórií na základe rozličnej tvorby znaku: „první typ zahrnuje činnosti, jimiž se dotyčný snaží vyvolat určitý dojem, druhý typ to, jak na ostatní působí.“⁵ Prvý využíva verbálne symboly výhradne k predaniu informácie s tým, že vie, že aj ostatní si tieto symboly spájajú. Druhý variant zahŕňa širokú škálu jednaní, jedná sa o také jednanie, ktoré okolie považuje za príznačné pre daného človeka, očakáva sa, že je predvádzané z iných dôvodov než je len zadeľovanie informácie. „Jednotlivec totiž zcela záměrně šíří dezinformace prostřednictvím obou zmíněných druhů komunikace. První zahrnuje lest, druhý přetvářku.“⁶ V jednoduchosti ide o pôsobenie na ostatných za účelom vyvolávania určitého dojmu. Spoločnosť je organizovaná tak, že člen istej vrstvy má právo očakávať, že jednotlivec sa bude správať na základe istých, pre neho typických, vlastností a hodnôt a zároveň, že následné hodnotenie bude prebiehať na rovnakom základe. Jednotlivec tak v zásade priznáva svoju náklonnosť k jednému, či druhému druhu, vzdáva sa tak následnej možnosti tvrdiť, že je niekým iným. V politickom pôsobení dokáže byť takéto jednoznačné priklonenie sa k jednej skupine problémom, existujú však stratégie, obranné mechanizmy, ktoré dokáže využiť účastník interakcie k zachráneniu výkladu danej situácie. Vystupujúci jedinec má veľa motívov k tomu, aby ovplyvnil dojem, aký z neho budú mať ostatní ľudia. Dramatizácia prejavu je v určitom spoločenskom, či profesnom, postavení niečím, čo môže byť vyžadované, prípadne minimálne vítané. Dramatické sebvýjadrenie v profesnom živote nemusí prinášať len úrodu. Je možné sa dostať do problémov pri nedostatočnom vyjadrení zamýšľaného, je potrebné sa držať charakteru, čo v niektorých prípadoch vyžaduje podrobnú prípravu. Mimo to sa do prejavu dokážu dostať nezámerné gestá, ktoré však dokážu byť pre pozorovateľa nositeľom významu.

---

⁵ GOFFMAN, Erving. *Všichni hrajeme divadlo: sebareprezentace v každodenním životě*. str 11

⁶ Tiež tam, str. 11

Zakopnutie, koktanie, náhodné vzbudenie neschopnosti, či nezájmu sú všetko situácie, ktoré sú náročné na predvídanie a kontrolu. V politickej sfére však môže mať takéto zakopnutie väčšie následky, než by bolo žiadané. Tento typ jednania sa nedeje spontánne, politická moc podľa Abelesa Marca vystupuje v roli režiséra. Samotná vizualita, efektnosť predstavení je podľa neho elementárnou dimenziou politického systému. V jeho práci *Politika jako divadlo* používa príklady ako napríklad oficiálne návštevy politikov, ktoré majú presne danú schému a vykonštruovanosť, ktorá sa opakuje a často sa mení len prostredie, či dôvod návštevy. Takéto rituály, teda vystupovania politika vo verejnom priestore, ktoré majú predom daný cieľ sa samozrejme nachádzajú aj v Slovenskom prostredí. Ako príklad vieme použiť každoročné oslavy SNP v Banskej Bystrici, ktorých sa účastní prezident republiky, premiér, predseda Národnej rady, ale aj zástupcovia diplomatických zborov z niekoľkých krajín sveta. Celá udalosť má jasný program zahŕňajúci napríklad pietny akt kladenia vencov, prelety leteckej techniky, či príhovory. Takéto rituály podľa Marca slúžia minimálne k dvom politickým cieľom. V prvom rade majú vyvolať súlad medzi reprezentovaným a reprezentujúcim v otázke vzťahu k hodnotám, symbolom a spoločnej histórii. V druhom rade nastáva prenesenie pozitívneho kolektívneho cítenia na politickú moc, prípadne na tých, ktorí ju prezentujú. On ako príklad uvádza cesty Koruny, ktoré mali navodiť, inscenovať, úzky vzťah medzi hlavným protagonistom a samotným reprezentovaným ľuďom.

Ako sa ukazuje na predošlých riadkoch, politika je do veľkej miery prepojená s divadelnými technikami a je tiež v dnešnom svete prepojená s médiami, ktoré možno nepriamo podporujú nutnosť režírovať výstupy politikov, ktorí musia byť vynikajúcimi rečníkmi. Dôraz nie je kladený len na obsah, ale aj na formu prejavu. Politik musí byť schopný sa „predať“ a k tomu využíva práve divadelné techniky, ktoré mu pomáhajú pôsobiť na ľudí a získať si ich priazeň.

Bibliografia

AUSTIN, J. L. (John Langshaw); SBISA, Marina; URMSON, J. O. a KAMHAL, Dezider. *Ako niečo robiť slovami*. Bratislava: Kalligram, 2004. ISBN 80-7149-659-6.

DUDZIK, W.: Ke kulturní teatrologii. In KUNDEROVÁ, R. (ed.). *Tendence současného myšlení o divadle*. Brno: JAMU, 2010, 311 s. ISBN 978-80-86928-82-1.

FIEBACH, Joachim. 2005. Zamyšlení nad teatralitou. In Jan Roubal (ed.). *Souřadnice a kontexty divadla: antologie současné německé divadelní teorie*. Praha: Divadelní ústav, 2005: 65–80

Fischer-Lichte, Erika. "Culture as Performance." *Modern Austrian Literature*, vol. 42, no. 3, 2009, pp. 1–10. *JSTOR*, dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/24649950>. [cit. 2024-06-04].

FISCHER-LICHTE, Erika. 2005. Divadelnost/teatralita a inscenace. In Jan Roubal (ed.). *Souřadnice a kontexty divadla: antologie současné německé divadelní teorie*. Praha: Divadelní ústav, 2005: 129–134.

GEERTZ, Clifford; ČERVINKOVÁ, Hana; HUBINGER, Václav a HUMLÍČKOVÁ, Hedvika. *Interpretace kultur: vybrané eseje*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. ISBN 80-85850-89-3.

GOFFMAN, Erving. *Všichni hrajeme divadlo: sebezprezentace v každodenním životě*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon, 1999. ISBN 80-902-4824-1.

KONÝVKOVÁ FRÝBERTOVÁ, Tereza. *Tělo v pohybu: performativita sokolského hnutí v období formování moderního českého národa*. Brno: Masarykova univerzita, 2020. ISBN 978-80-210-9751-3.

KUBINA, Lukáš. *Performativita československého předjaří: Proměna kulturních představení mezi lety 1963 a 1967 v ČSSR*. Online. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta 2021. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/ypmar/>.

KŠICOVÁ, Danuše. *Nikolaj Jevrejnov, Scénické ztvárnění života. Ex cathedra (přel. Danuše Kšicová)*. Brno: Masarykova univerzita, 2014.

MARADA, Radim. *Kultura protestu a politizace každodennosti*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. ISBN 80-7325-027-6.

MARC, Abeles. Politika jako divadlo. In: SKALNÍK, Petr. *Politická kultura: antropologie, sociologie, politologie*. Praha: Set out, 2004, s. 13-42. ISBN 8086277402.

MUSILOVÁ, Martina. 2014. Teatralita veřejných událostí – uvedení do problematiky. *Theatralia* (2014): 1: 9–24.

WARSTAT, Matthias. Obamovo tělo: performativní aspekty politické rétoriky. Online. *Theatralia*. 2018, roč. 21, č. 2, s. 187-199. ISSN 1803-845X (print). Dostupné z: <https://hdl.handle.net/11222.digilib/138524>. [cit. 2024-06-04].

WEBER, Max a ŠKODA, Jan J. *Autorita, etika a společnost: pohled sociologa do dějin*. Praha: Mladá fronta, 1997. ISBN 80-204-0611-5.